

Igor Mavrin, doc. dr. sc.
Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku
imavrin@gmail.com

RAZVOJ PUBLIKE U EUROPSKIM PRIJESTOLNICAMA KULTURE – EVOLUCIJA STRATEŠKOG OKVIRA

Izvorni znanstveni rad

UDK 658:008 | <https://doi.org/1059014/JEAJ9885>

Sažetak: Razvoj publike unutar programa Europskih prijestolnica kulture (EPK) doživio je značajnu evoluciju – od elitističkog pristupa i naglaska na turističkoj atraktivnosti do modela participacije, su-kreacije i kulturne demokracije. Kroz rad se analizira transformacija ovog pojma kroz različite faze programa EPK, pri čemu se posebno naglašava prelazak s pasivnih konzumenata na aktivne su-kreatore kulturnih sadržaja. U radu se oslanja na teorijske okvire kulturne participacije, digitalne inovacije te praksu EPK gradova od 1985. do 2029. godine. Kroz meta-analizu prijavnih knjiga recentnih EPK kandidatura (2020.–2029.), istaknuti su trendovi kao što su decentralizacija, inkluzivnost, participativno upravljanje i zelene politike. Poseban naglasak stavljen je na važnost mladih, tehnologije i lokalnog identiteta u razvoju publike. Zaključno, razvoj publike nije više samo instrument kulturnog marketinga, već sredstvo građanske transformacije i oblikovanja zajedničke budućnosti u kulturnom polju.

Ključne riječi: kulturna demokracija, kulturna participacija, kulturni menadžment, digitalna transformacija u kulturi, su-kreacija.

AUDIENCE DEVELOPMENT IN EUROPEAN CAPITALS OF CULTURE – THE EVOLUTION OF A STRATEGIC FRAMEWORK

Abstract: Audience development within the European Capitals of Culture (ECoC) programme has undergone a significant evolution—from an elitist, tourism-driven model to one based on participation, co-creation, and cultural democracy. This paper analyses the transformation of this concept across various phases of the ECoC initiative, with particular attention to the shift from passive consumers to active co-creators of cultural content. The research is grounded in theoretical frameworks of cultural participation and digital innovation, supported by a meta-analysis of ECoC bid books (2020–2029). Key trends such as decentralisation, inclusion, digital transformation, and civic engagement are highlighted, with emphasis on the roles of youth and local identity. Audience development is thus reframed as a mechanism for social cohesion and cultural transformation.

Keywords: cultural democracy, cultural participation, cultural management, digital transformation in culture, co-creation.

1. Uvod

Razvoj publike sve se više afirmira kao strateški i na dokazima utemeljen proces čiji je cilj izgradnja, diversifikacija i produbljivanje javnog angažmana s kulturnom ponudom. Ovaj pristup integrira analizu publike, oblikovanje programa, marketinške aktivnosti, participaciju i digitalne inovacije kako bi se uspostavili održivi, dugoročni odnosi između kulturnih institucija i javnosti (Cerquetti 9). U svojoj srži, razvoj publike djeluje kao primijenjena analiza publike koja omogućuje kulturnim organizacijama da razumiju tko koristi njihove sadržaje, iz kojih razloga te kako se to sudjelovanje može proširiti ili obogatiti (Gillard 15). U kontekstu muzeja i izvedbenih umjetnosti, razvoj publike također ima šire društvene ciljeve, poput socijalne uključenosti, sudjelovanja zajednice i redefiniranja institucionalne vrijednosti za sve raznovrsniju publiku (Galeati 15).

1.1. Temeljni pojmovi i svrhe

Razvoj publike temelji se na oblikovanju potražnje pomoću analitičkih podataka, s ciljem usklađivanja kulturnih programa s očekivanjima i interpretacijama publike u promjeni (McCarthy 14). Pojmovi poput segmentacije publike, sudjelovanja, učenja posjetitelja, lojalnosti i konverzije ne-publike česti su u relevantnoj literaturi (Algán 14). Primarna svrha razvoja publike je proširiti ili stabilizirati publiku, povećati društvenu relevantnost kulturnih institucija te ostvariti društvenu vrijednost koja nadilazi kratkoročne ekonomske ciljeve (Amigo 14).

Područje razvoja publike oslanja se na teorije iz područja ponašanja, kulturnih studija i participacije. RAND-ov model ponašanja ističe kako individualni i institucionalni faktori oblikuju odluke o sudjelovanju u kulturnim aktivnostima (McCarthy 14). Hayes i Slater (2002) razlikuju “misionarski” pristup (privlačenje nove publike) i “glavni tok” (produbljivanje odnosa s postojećom publikom), naglašavajući potrebu za strateškom ravnotežom. Teorije formiranja ukusa naglašavaju važnost ponovljenog izlaganja i učenja kroz konzumaciju

sadržaja u oblikovanju dugoročnih kulturnih preferencija (Schreijer 15).

Participativni modeli i modeli su-kreacije dodatno razrađuju ovaj okvir, s matricama sudjelovanja koje definiraju stupanj dijeljenja moći između institucija i publike. Su-kreativni pristupi pretvaraju publiku iz pasivnih primatelja u aktivne sudionike u stvaranju značenja (Walmsley 15). Modeli izložbenih praksi usmjerenih na posjetitelje, poput modela Podržane interpretacije, operacionaliziraju ovaj pristup uključivanjem zajednica u kuratorske procese (Viera 15).

Empirijske studije potvrđuju kako su strategije razvoja publike najučinkovitije kada integriraju više dimenzija – programski dizajn, marketing, edukaciju i digitalnu participaciju (Gillard 15). Neformalni i lokacijski specifični formati smanjuju neizvjesnost i privlače mlađe i rjeđe posjetitelje (Vercammen 15). Ciljane serije programa usmjerene na specifične demografske skupine, primjerice mlade, pokazuju veću učinkovitost kada adresiraju vremenska, informacijska i društvena ograničenja (Walmsley 15). Strategije povećanja pristupačnosti poput nižih cijena i marketinga temeljenog na vršnjačkoj mreži uspješno privlače nove posjetiteljske skupine (Galeati 15). Istovremeno, usklađivanje digitalnog i fizičkog iskustva – stvaranje tzv. „figitalnih“ ekosustava – podržava trajni angažman i briše granice između virtualne i fizičke prisutnosti.

1.2. Participacija i digitalne inovacije

Su-kreativne prakse, uključujući radionice, zajedničke umjetničke projekte i poticanje aktivnog sudjelovanja, redefinišu publiku kao su-proizvođače kulturnih značenja (Walmsley 15). Digitalni i imerzivni alati, poput proširene i virtualne stvarnosti te personalizacije vođene umjetnom inteligencijom, povećavaju razinu angažmana i omogućuju širem spektru korisnika pristup kulturnim sadržajima (Wang 16). Međutim, implementacija ovih alata mora biti promišljena, kako ne bi dodatno isključila skupine s niskom digitalnom pismenošću (Cerquetti 9). Inkluzivan dizajn nužan je kako bi digitalna participacija doista povećala dostupnost.

S vremenom, razvoj publike prešao je s jednostranih modela isporuke sadržaja na participativne odnose te digitalno posredovane pristupe. Početkom 2000-ih, razvoj publike bio je primarno vezan uz analizu publike i povećanje sudjelovanja (Cerquetti 9), dok su 2010-e obilježene porastom participativnih i interkulturalnih modela (Mandel 14). U novije vrijeme, imerzivne i umjetnom inteligencijom potpomognute tehnologije redefinišu rituale posjeta i načine doživljavanja kulturnih sadržaja (Wang 16).

1.3. Izazovi i budući pravci

Unatoč napretku, kulturne institucije suočene su s brojnim izazovima. Ograničeni resursi, posebno za dugoročne strategije razvoja postojećih publika, otežavaju provedbu održivih pristupa (Hayes 13). Također, postoje značajne metodološke praznine u mjerenju publike koja sudjeluje kombinirano – fizički i digitalno – kao i u procjeni društvene vrijednosti (Cerquetti 9). Ubrzana digitalna transformacija može dodatno produbiti nejednakosti u pristupu (Galeati 15).

U budućnosti, ključni pravci uključuju personalizaciju iskustava putem umjetne inteligencije, razvoj imerzivnih digitalnih okruženja, longitudinalna istraživanja o lojalnosti i formiranju ukusa te jačanje modela suupravljanja s publikom (Mandel 14). Upravo ti modeli participacije, koji nadilaze simbolično uključivanje i teže ravnopravnoj raspodjeli koristi i moći, mogu osigurati dugoročnu relevantnost i otpornost kulturnih institucija (Schreijer 15).

1.4. Europska prijestolnica kulture i publika

Program Europska prijestolnica kulture (EPK), pokrenut 1985. godine od strane Europske unije, predstavlja jednu od najdugovječnijih i najvidljivijih kulturnih inicijativa u Europi. Njegova izvorna svrha bila je isticanje bogatstva i raznolikosti europske kulture te jačanje europske integracije kroz umjetnost i kulturu. Međutim, tijekom godina, EPK je prerastao u platformu za društvene inovacije, urbanu transformaciju i razvoj kulturnih publika.

U tom kontekstu, razvoj publike postao je središnji element EPK strategija, jer omogućuje gradovima ne samo da povećaju broj posjetitelja, već i da osnaže participaciju građana, promiču inkluzivnost i grade održive kulturne ekosustave. Kroz različite pristupe – od decentralizacije kulturnih programa do digitalnih inovacija i participativnog upravljanja – EPK inicijative danas aktivno doprinose transformaciji publike iz pasivnog promatrača u su-kreatora kulturnog života.

Koncept razvoja publike postao je ključna sastavnica kulturnih politika unutar inicijative Europska prijestolnica kulture (EPK), osobito od sredine 2000-ih godina. Dok su rani EPK programi (1985.–2004.) bili dominantno orijentirani na prestiž, turizam i visoku kulturu (European Commission 14), kasnije faze sve više su naglašavale uključivost, sudjelovanje građana i društvenu relevantnost kulturnih sadržaja (Garcia 13). Pregled literature u sljedećem poglavlju detaljno će obuhvatiti teorijski okvir ove teme.

1.5. Metodološki okvir istraživanja razvoja publike u Europskim prijestolnicama kulture

Za provedbu istraživanja o razvoju publike unutar inicijative Europske prijestolnice kulture definiran je sljedeći istraživački problem: Kako su se tijekom godina mijenjale strategije razvoja publike unutar Europskih prijestolnica kulture i na koji način te promjene odražavaju šire transformacije kulturne politike u Europi?

Ciljevi istraživanja su sljedeći:

1. Analizirati evoluciju koncepcije razvoja publike u okviru EPK programa (1985.–2029.).
2. Istražiti utjecaj participativnih i digitalnih strategija na angažman publike.
3. Izdvojiti glavne trendove iz prijavnih knjiga EPK gradova između 2020. i 2029.
4. Utvrditi potencijale i izazove integracije razvoja publike u kulturne politike nakon 2030.

Nakon pregleda literature u nastavku će se na temelju istraživačkih ciljeva kreirati hipoteze istraživanja.

2. Pregled literature

U suvremenim kulturnim politikama, pojam razvoja publike (audience development) zauzima središnje mjesto, osobito unutar strategija Europske prijestolnice kulture (EPK). Njegova važnost proizlazi iz sve izraženije potrebe za uključivanjem šire i raznolikije publike u kulturne procese, ne samo u smislu povećanja broja posjetitelja, već i kroz diverzifikaciju i dublje uključivanje (Kawashima 13).

Kawashima uvodi razlikovanje između tri dimenzije razvoja publike: kvantitativnog rasta, socijalne raznolikosti i intenziteta angažmana. S druge strane, Brown i Novak-Leonard (2011) predlažu pojam aktivne participacije u umjetnosti, u kojoj publika postaje su-kreator, a ne samo konzument kulturnog sadržaja. Walmsley (17) dodatno proširuje ovu ideju konceptom dubokog angažmana, naglašavajući emocionalnu, intelektualnu i socijalnu povezanost publike s umjetničkim procesima. Njegov rad predstavlja pomak s puke prisutnosti prema smislenom sudjelovanju. Teorijsku pozadinu razvoja publike dodatno produbljuju Belfiore i Bennett (2010), koji u svojoj intelektualnoj povijesti društvenog utjecaja umjetnosti ističu složen odnos između kulturnih institucija, publike i politike.

Literatura koja se bavi evaluacijom EPK projekata potvrđuje da ovi programi mogu imati značajan utjecaj na lokalne zajednice, pod uvjetom da su strategije razvoja publike dugoročne i uključujuće. Garcia (320) i Evans (979) ukazuju kako je EPK često korišten kao alat za urbanu regeneraciju i kulturni marketing, no učinkovitost takvih pristupa ovisi o integraciji s lokalnim kontekstom i stvarnim društvenim potrebama.

Garcia, Melville i Cox (12) u evaluaciji Liverpoola 2008. prikazuju da strateški osmišljeni programi, koji uključuju obrazovanje, participaciju i suradnju sa zajednicama, dovode do povećanja kulturnog

sudjelovanja i osjećaja pripadnosti. Primijećen je kvantitativni i kvalitativni porast kulturnih aktivnosti u Liverpoolu. Palmer/Rae Associates (56) u svojoj meta-analizi EPK gradova između 1985. i 2004. godine potvrđuju da se dugoročni učinci EPK programa razlikuju ovisno o razini institucionalne podrške, građanske participacije i političke stabilnosti.

Lähdesmäki (540) donosi važnu dimenziju identiteta, naglašavajući kako EPK djeluje i kao mehanizam europske kulturne integracije, promičući zajedničke vrijednosti i kulturni pluralizam. Ovaj je element posebno naglašen u novijim izdanjima EPK, gdje su kulturni sadržaji snažno prožeti narativima europskog građanstva.

Sudjelovanje građana u kulturnim procesima ključno je za ostvarenje koncepta kulturne demokracije. Bonet i Négrier (2018) govore o participativnom zaokretu u kulturnoj politici, pri čemu se od institucija očekuje da omoguće publike da ne samo pristupaju umjetnosti, već i da su-kreiraju njezin sadržaj. O'Dell (2010) u svojoj studiji promatra kako različiti EPK gradovi interpretiraju europski kulturni prostor kroz lokalne narative, dok Sassatelli (442) ističe da su EPK programi moćni alati kulturne reprezentacije i oblikovanja identiteta, kako lokalnog, tako i europskog.

Lähdesmäki (11) dodatno pojašnjava kako participacija nije samo pitanje pristupa, već i moći i odlučivanja, naglašavajući potrebu za horizontalnim pristupom koji uključuje građane od faze planiranja do implementacije. Unatoč pozitivnim primjerima, postoji snažan kritički diskurs koji upozorava da koncept razvoja publike može biti instrumentaliziran od strane kulturne politike. Hadley (2017) argumentira kako retorika kulturne demokracije može prikriti neoliberalne ciljeve, poput povećanja ekonomskih učinaka i legitimizacije političkih struktura. Slično tome, Belfiore (2002) analizira načine na koje se evaluacija umjetnosti koristi za kvantifikaciju kulturne vrijednosti, često zanemarujući kompleksnost kulturnih učinaka i njihovu nemjerljivost tradicionalnim alatima. Ove kritike pozivaju na oprez, jer razvoj publike treba biti usmjeren prema stvarnom uključivanju, a ne samo ispunjavanju kvota i privlačenju medijske pažnje.

Novija literatura također prepoznaje važnost digitalnih medija i tehnologija u razvoju publike. Walmsley (2019) analizira digitalne strategije kao sredstva za osnaživanje publike, omogućujući veću dostupnost, ali i nove oblike sudjelovanja. U evaluaciji Impacts 18 (2020), prikazani su konkretni primjeri korištenja digitalnih platformi u EPK Marseilleu, gdje su online sadržaji omogućili uključivanje publika koje fizički ne mogu prisustvovati događajima, a istovremeno su stvorene interaktivne i personalizirane forme kulturnog izraza. Digitalizacija se, dakle, ne smije shvaćati samo kao tehnička inovacija, već kao kulturni alat koji može proširiti granice pristupa i sudjelovanja. Pregled ključnih radova vidljiv je u Tablici 1.

Tablica 1. Pregled ključnih teorijskih koncepata razvoja publike unutar literature o Europskim prijestolnicama kulture

Tematski klaster	Autor(i) i godina	Fokus literature
1. Teorijski temelji razvoja publike	Kawashima (2006)	Modeli razvoja publike i socijalna uključenost
	Brown & Novak-Leonard (2011)	Aktivna participacija u umjetnosti
	Belfiore & Bennett (2010)	Povijest društvenog utjecaja umjetnosti
	Walmsley (2019)	Redefinicija angažmana publike kroz "duboki angažman"
	Garcia (2004)	Kulturna politika i urbani razvoj
2. Evaluacija i učinci EPK programa	Garcia, Melville, & Cox (2010)	Evaluacija Liverpool EPK 2008
	Evans (2005)	Kulturna regeneracija i mjerenje učinka
	Lähdesmäki (2014)	Uloga EPK u europskom identitetu
	Impacts 08 (2010)	Kompletna evaluacija utjecaja EPK programa
	Palmer/Rae Associates (2004)	Analiza rezultata EPK gradova (1985–2004)
3. Participacija i kulturna demokracija	Bonet & Négrier (2018)	Participativni zaokret i građansko sudjelovanje
	O'Dell (2010)	Europski kulturni prostori i lokalne interpretacije

	Sassatelli (2002)	EU identitet i politika reprezentacije
	Lähdesmäki (2017)	Građansko sudjelovanje i kulturna politika
4. Kritike i rizici instrumentalizacije	Hadley (2017)	Kritika instrumentalne kulturne politike
	Belfiore (2002)	Politike evaluacije i kulturna vrijednost
5. Inovativne strategije i digitalni alati	Walmsley (2019)	Digitalna prisutnost i angažman
	Impacts 18 (2020)	Digitalni alati u kulturnoj participaciji

Izvor: uredio autor

3. Europske prijestolnice kulture i razvoj publike – od početaka inicijative do 2019. godine (pregled osnovnih koncepata)

Od svojeg pokretanja 1985. godine, program Europska prijestolnica kulture (ECoC) imao je ključnu ulogu u promicanju kulture kao temeljnog elementa europske integracije, identiteta i urbane transformacije. Jedna od najvažnijih dimenzija koja se značajno razvila tijekom vremena jest razvoj publike — strategije i prakse usmjerene na uključivanje, diverzifikaciju i održivo sudjelovanje građana u kulturnom životu. Ovaj pregled pruža kronološku analizu razvoja publike kroz tri glavna razdoblja, od temeljnih godina (1985.–2004.), faze strateškog pomaka (2005.–2012.) i ere participativnih inovacija (2013.–2019.), temeljem više politika, izvještaja i znanstvenih studija.

3.1. Europske prijestolnice kulture 1985. – 2004.: Od vidljivosti prema početnoj svijesti o razvoju publike

U ranim fazama programa, razvoj publike rijetko je bio izričito naveden kao strateški cilj. Naglasak je bio na kulturnom prestižu, turizmu i prikazu nacionalne izvrsnosti. Kulturni programi uglavnom su se temeljili na elitnim institucijama – opernim kućama, muzejima,

simfonijskim dvoranama – s vrlo malo pažnje posvećene inkluzivnosti ili strateškom razvoju publike (European Commission 14). Događaji su bili osmišljeni kako bi privukli posjetitelje i povećali međunarodni profil grada, a ne kako bi izgradili novu ili raznovrsniju kulturnu publiku.

Jedna od rijetkih iznimaka bio je Glasgow 1990., koju je promoviran sloganom „Kultura za sve“, implementirajući inicijative za uključivanje zajednice. Međutim, nedostajali su sustavni alati za planiranje i evaluaciju publike. Edukativni programi i uključivanje mladih bili su rijetki, a angažman marginaliziranih skupina gotovo nepostojeći. Rani EPK gradovi tako su većinom reproducirali postojeće obrasce kulturne potrošnje, favorizirajući već postojeće publike iz srednjeg i višeg sloja.

3.2. Europske prijestolnice kulture 2005. – 2012.:

Strateška ekspanzija i građansko naslijeđe

Sredinom 2000-ih godina dolazi do značajnog zaokreta u razumijevanju i implementaciji razvoja publike. Programi počinju odražavati dugoročnu urbanu i društvenu strategiju. Gradovi poput Lille 2004. i Liverpool 2008. integrirali su razvoj publike unutar širih kulturnih politika koje su naglašavale edukaciju, volonterstvo, rad po kvartovima i jačanje građanskog angažmana (Palmer/Rae).

Unaprijeđeni su alati za evaluaciju – gradovi su počeli koristiti ključne pokazatelje uspjeha (KPI-eve), kvalitativne ankete i mapiranje dinonika kako bi bolje razumjeli sudjelovanje. Kulturna godina se sve više doživljavala ne samo kao proslava, već kao katalizator društvene kohezije i demokracije u kulturi.

3.3. Europske prijestolnice kulture 2013. – 2019.: Participativne inovacije i sukreacija publike

Tijekom 2010-ih, mnogi ECoC gradovi nadilaze tradicionalni pristup razvoju publike i prelaze na modele sukreacije i participativnog

upravljanja. Gradovi kao što su Wrocław 2016., Aarhus 2017. i Matera 2019. pozicioniraju građane u središte programiranja i realizacije događanja. Razvoj publike više ne znači samo povećanje broja posjetitelja, već osnaživanje građana da postanu suautori sadržaja i kulturni upravitelji (Kisić 13).

U Wrocławu je više od 4.000 volontera sudjelovalo kao „kulturni posrednici“, čime su povezivali logističku provedbu i inkluziju. Aarhus je promovirao pristup uključivanja regija i digitalnih narativa, dok je Matera implementirala model kulturnih dobara u zajedničkom vlasništvu. Istovremeno se sve više koristi digitalna tehnologija, razvijaju se programi za mlade, a posebna pažnja posvećuje se interkulturalnom pristupu. Unatoč izazovima, primjerice, kritikama vezanim uz elitizam u Valletti 2018. – participativni pristupi postaju dominantni, a razvoj publike sve se više poistovjećuje s građanskim sudjelovanjem i suodlučivanjem.

Tablica 2: Pregled trendova razvoja publike u EPK gradovima od 1985. do 2019. godine

Razdoblje	Glavni fokus	Tipične prakse	Izazovi
1985. – 2004.	Prestiž, turizam, visoka kultura	Veliki događaji, rad unutar elitnih institucija	Ograničena inkluzija, bez evaluacije
2005. – 2012.	Strateško uključivanje, naslijeđe	Edukacija, volontiranje, ključni indikatori (KPI)	Neujednačen pristup, početni alati
2013. – 2019.	Sukreacija, participacija, jednakost	Kustosiranje od strane građana, digitalni alati	Pukotina između retorike i prakse

Izvor: uredio autor

4. Istraživačka metodologija i geneza hipoteza

Temeljni istraživački pristup ovog rada oslanja se na kvalitativnu, komparativnu i interpretativnu analizu sadržaja – prvenstveno kroz meta-analizu kandidacijskih knjiga Europskih prijestolnica kulture za razdoblje od 2020. do 2029. godine (21 grad), kao i dodatne evaluacije prethodnih EPK izdanja (1985.–2019.). Rad se istovremeno temelji i na sustavnom pregledu znanstvene literature iz područja kulturnih politika, razvoja publike i participativnih modela upravljanja, čime kombinira karakteristike preglednog rada i tematski usmjerene meta-studije.

Korištena metodologija uključuje:

- desk research postojećih izvora (EPK kandidature, evaluacije, EU dokumenti),
- teorijsko mapiranje ključnih pojmova i modela razvoja publike,
- tematsku analizu dominantnih trendova i strategija u europskom kontekstu,
- analitičku kategorizaciju pristupa razvoju publike po dimenzijama (digitalno, teritorijalno, generacijsko, participativno itd.).

Na temelju ovih analiza, formulirane su tri istraživačke hipoteze, pri čemu svaka proizlazi iz prepoznatog obrazaca u teorijskoj i empirijskoj građi.

4.1. Geneza hipoteza

Hipoteza H1:

„Strategije razvoja publike u EPK programima sve više prelaze s kvantitativnog doseg na kvalitativnu participaciju.“

Ova hipoteza oblikovana je uvidom u teorijski pomak unutar znanstvene literature – od tradicionalnih modela razvoja publike koji su se oslanjali na broj posjetitelja (kvantitativni doseg), prema novijim

pristupima koji naglašavaju intenzitet sudjelovanja i emocionalnu povezanost s kulturnim sadržajem (tzv. duboki angažman). U tom kontekstu, Kawashima (14) uvodi razlikovanje triju dimenzija razvoja publike (kvantitativna, socijalna i intenzivna), dok Brown i Novak-Leonard (17) razvijaju koncept aktivne participacije u umjetnosti. Walmsley (190) dodatno to produbljuje kroz pojam „dubokog angažmana“, čime publika postaje suautor i su-dizajner kulturnog iskustva. Evaluacijski podaci iz programa Liverpool 2008. (Garcia 13) potvrđuju da kvalitativni angažman donosi dugotrajniji društveni učinak od same brojke sudionika.

Hipoteza H2:

„Gradovi koji koriste participativne i digitalne strategije bilježe veći dugoročni angažman publike.“

U drugoj hipotezi spojene su dvije ključne dimenzije suvremenih strategija razvoja publike: participacija i digitalna inovacija. Pojedini autori (Cerquetti 9) ukazuju da su strategije koje kombiniraju više dimenzija (programiranje, edukacija, digitalni alati) učinkovitije u zadržavanju publike i poticanju lojalnosti. Koncept tzv. „figitalnih“ iskustava (kombinacija fizičkog i digitalnog angažmana), koji razvijaju Zhuang i Zheng (161), podržava ideju hibridnog modela kulturne participacije. Evaluacije kao što su Impacts 08 i Impacts 18 pokazuju kako participativni modeli (npr. volonteri, građanske skupštine, suradničke radionice) u gradovima poput Aarhusa i Wrocława rezultiraju višegodišnjim porastom kulturnog sudjelovanja.

Hipoteza H3:

„EPK programi od 2020. nadalje sve češće uključuju razvoj publike kao alat za društvenu koheziju i teritorijalnu inkluziju.“

Treća hipoteza proizlazi iz sve izraženijeg političkog i društvenog zaokreta u kulturnim politikama EU, gdje kultura sve češće služi kao instrument za postizanje društvene kohezije, inkluzivnosti i regionalnog balansa. O tome pišu Bonet i Négrier (68) kroz koncept participativne kulture, dok Lähdesmäki (541) EPK program promatra kao alat europske kulturne integracije. EPK gradovi poput Bad Ischla,

Liepāje ili Lublina razvijaju modele koji ciljano djeluju na periferna i marginalizirana područja, koristeći kulturu za društvenu reintegraciju i teritorijalnu ravnotežu. Ovaj smjer potvrđuju i evaluacijski nalazi Garcia (320) i Sassatelli (442), koji ukazuju da kulturni programi mogu poslužiti kao alati za oblikovanje i stabilizaciju lokalnih i europskih identiteta.

U nastavku (Tablica 3.) vidljiv je i sažeti shematski prikaz hipoteza te istraživačkih metoda.

Tablica 3. Sažetak metodološkog pristupa

Metodološki pristup	Primjena u radu
Meta-analiza	Analiza 21 kandidacijske knjige EPK gradova (2020.–2029.)
Tematsko kodiranje	Grupiranje sadržaja u tematske klasterne: participacija, digitalizacija, teritorijalnost
Komparativna analiza	Usporedba trendova po vremenskim razdobljima i regijama Europe
Teorijsko mapiranje	Primjena koncepata iz suvremene literature o razvoju publike
Analitička dedukcija	Iz teorijskih i empirijskih nalaza izvedene su tri hipoteze

Izvor: Uredio autor

5. Razvoj publike u Europskim prijestolnicama kulture 2020.–2029. godine – meta-analiza prijavnih knjiga

Tijekom desetljeća od 2020. do 2029., Europske prijestolnice kulture (EPK) sve su intenzivnije prihvaćale razvoj publike kao kulturnu i društvenu strategiju, prelazeći s modela pasivnog doseganja publike na aktivno uključivanje i su-kreaciju. Dok su rani pristupi naglašavali pristup i inkluziju, u kasnijim godinama sve se veći naglasak stavljao na agenciju, participaciju, digitalnu transformaciju i kulturnu diplomaciju. U ovoj analizi razmotreno je ukupno 21 kandidacijska knjiga Europskih prijestolnica kulture u razdoblju 2020.–2029., a obuhvaćeni gradovi su: Rijeka, Galway, Kaunas, Esch, Novi Sad, Elefsina, Veszprém, Temišvar, Bad Ischl, Bodø, Tartu, Chemnitz,

Nova Gorica, Oulu, Trenčín, Liepāja, Skopje, Bourges, Budweis, Kiruna i Lublin. Analizirani su projekti te programi koji se odnose na razvoj publike te indikatori navedeni kao mjerilo uspješnosti vezani uz sam razvoj publike.

5.1. Ključni trendovi u EPK gradovima (2020.–2029.):

Analiza kandidacijskih knjiga

Na temelju analize kandidacijskih knjiga, moguće je izdvojiti nekoliko trendova koji obilježavaju EPK gradove ovoga razdoblja (Tablica 4.):

1. Decentralizacija i teritorijalna inkluzija – Gotovo svi EPK gradovi dosljedno su provodili decentralizaciju kulturnih aktivnosti prema ruralnim, perifernim ili marginaliziranim područjima. Rijeka (2020.) i Bad Ischl (2024.) reaktivirali su industrijske i ruralne prostore; Liepāja (2027.) i Bourges (2028.) usmjerili su programe ka zanemarenim zajednicama, dok su Tartu (2024.) i Trenčín (2026.) njegovali regionalne ekosustave kroz pristup odozdo. Ovi pristupi odražavaju širi europski trend teritorijalne kohezije i nastojanja da se korigiraju geografske nejednakosti u kulturnom pristupu.
2. Mladi i obrazovanje – Fokus na mlade prisutan je u gotovo svim EPK prijavama. Gradovi su ih prepoznali ne samo kao ciljne skupine već i kao aktivne sudionike: od STEAM programa (Tartu), partnerstava sa školama (Nova Gorica), do radionica za mlade (Trenčín) i festivala mladih (Skopje). Kaunas (2022.) i Veszprém (2023.) uključili su mlade kao kustose i pripovjedače, čime je obrazovanje postalo alat za dugoročnu održivost kulturne participacije.
3. Participacija i sukrecija – Sve veći broj EPK gradova primjenjuje modele građanske participacije i su-kreacije. Chemnitz (2025.) je razvio koncept “Makers–Shakers–Multipliers”, dok su Lublin (2029.) i Trenčín (2026.) institucionalizirali participaciju kroz konzorcije, građanske skupštine i participativne budžete. Kaunas (2022.), Temišvar (2023.) i Elefsina

- (2023.) koristili su narative zajednice kao sredstva za rekonstrukciju identiteta i kolektivne memorije. Ova promjena označava prelazak s “publike kao recipijenata” na “publiku kao suautore i donositelje odluka”.
4. Digitalna transformacija –Usnažno digitaliziranom desetljeću, mnogi EPK gradovi uveli su inovacije temeljene na tehnologiji. U post-pandemijskom razdoblju pojavili su se hibridni modeli događanja, dok su Oulu (2026.) i Lublin (2029.) razvili digitalno orijentirane strategije za doseganje publike, angažman i evaluaciju. Esch (2022.) i Tartu (2024.) istraživali su alate za participaciju temeljene na podacima. Tehnologija nije bila isključivo sredstvo distribucije, već i medij za umjetničko eksperimentiranje, inkluziju (npr. dizajn za neuro-divergentne osobe, laboratoriji digitalne empatije) te redefiniranje kulturne pristupačnosti.
  5. Održivost i ekološka svijest – Ekološki aspekti kulturnih politika postaju sve prisutniji. Gradovi poput Trenčína (2026.), Bodøa (2024.) i Tartua (2024.) razvili su zelene kulturne smjernice, mjerili ugljični otisak te promovirali ekološku pismenost. Uvođenje pokazatelja CO₂, zelene sukreacije i održivih umjetničkih praksi integrirano je u evaluacijske okvire EPK projekata.
  6. Prekogranična suradnja i kulturna diplomacija -Uloga EPK kao platforme za prekogranično povezivanje i diplomaciju postaje sve izraženija, osobito u pograničnim gradovima poput Nova Gorica–Gorizia (2025.) i Lublin (2029.). Lublin se posebno istaknuo ciljanjem zemalja Istočnog partnerstva (Ukrajina, Moldavija), dok je Kiruna (2029.) koristila kulturne programe za medijaciju urbanih re-lokacija i afirmaciju Sámskog identiteta.

Tablica 4: Sličnosti i razlike u pristupima razvoju publike u gradovima EPK 2020. – 2029. prema ključnim temama

Dimenzija	Sličnosti	Razlike
Geografska inkluzija	Većina gradova uključila ruralne/marginalizirane prostore.	Naglasci variraju: postindustrijska regeneracija (Rijeka) vs. pogranična diplomacija (Lublin).
Uključivanje mladih	Obrazovni programi, festivali, laboratoriji za mlade.	Razlika u pristupima: STEAM (Tartu, Oulu) vs. narativno kustostvo (Kaunas, Veszprém).
Digitalne strategije	Post-pandemijski standard.	Oulu – AI i neurodiverzitet; drugi – osnovne digitalne prakse.
Modeli evaluacije	Svi gradovi koristili KPI i segmentaciju publike.	Samo Lublin i Trenčín implementirali teorijski i višefazni okvir evaluacije.
Participativne metode	Su-kreacija, kulturni ambasadori, participativni budžeti.	Chemnitz – makerspaces; Elefsina – performativni modeli.
Kulturni identitet	Korištenje lokalnih narativa.	Od mitoloških figura (Kaunas), industrije (Eleusis, Rijeka), do simbola soli (Bad Ischl).

Izvor: uredio autor

5.2. Preporuke i prognoze za EPK razdoblje nakon 2030.

Analiza strategija razvoja publike koje su primjenjivale Europske prijestolnice kulture između 2020. i 2029. ukazuje na duboku transformaciju u načinu na koji gradovi oblikuju i ostvaruju odnose s kulturnom javnošću. Proces koji je započeo kao povećanje pristupa kulturnim sadržajima prerastao je u višedimenzionalnu praksu građanskog uključivanja, kreativne agencije i sustavnih inovacija.

Jedan od ključnih nalaza je strateška decentralizacija kulturnog djelovanja. Gradovi poput Rijeke, Bad Ischla, Liepāje i Bourgesa

sustavno su širili kulturne aktivnosti izvan urbanih središta, čime su adresirali prostorne nejednakosti i poticali zajedničko vlasništvo nad kulturnim životom. Jednako je značajna uloga mladih kao su-dizajnera kulturne budućnosti. Gradovi kao što su Kaunas, Tartu i Trenčín pokazali su kako obrazovne inicijative, laboratoriji za mlade i digitalno-urođenički pristupi mogu transformirati mlade iz konzumenata u kustose kulturnog sadržaja. Ova međugeneracijska partnerstva zamjenjuju tradicionalne prijenosne modele participacije dijaloškim modelima.

Primjena građanskih alata sudjelovanja (npr. participativni budžet, građanske skupštine, konzorciji) svjedoči o želji da se razvoj publike integriira unutar šireg okvira demokratskog upravljanja kulturom. Primjeri iz Lublina, Chemnitza i Temišvara ukazuju na pojavu kulturnog građanstva, modela u kojem su građani suautori i programa i kulturnih politika. Korištenje digitalnih inovacija, potaknuta pandemijom COVID-19, otišla je daleko izvan hibridnih događanja, prema tehnologijama za pristupačnost, empatičnom dizajnu i podatkovno informiranom sudjelovanju. Gradovi poput Oulua, Lublina i Escha koriste tehnologiju ne samo kao kanal već kao transformativni alat. Održivost je postala novi temelj razvoja publike. Gradovi kao što su Bodø, Tartu i Trenčín razvijaju zelene kulturne politike koje povezuju umjetničku praksu s ekološkom sviješću i mjerljivim utjecajem na okoliš.

Za razdoblje nakon 2030., trendovi iz ovog desetljeća ukazuju da razvoj publike treba promatrati kao generativni okvir građanske transformacije. Buduće EPK prijave trebale bi uključiti personalizirane kulturne putanje pomoću umjetne inteligencije, institucionalizaciju međukulturnih medijskih laboratorija, rast kulturnih ekonomija temeljenih na zajedničkom dobru, te dublju integraciju kulturnog, ekološkog i urbanističkog planiranja.

Razvoj publike u okviru EPK-a odražava širu europsku putanju: potvrdu kulture kao javnog dobra, demokratskog prava i zajedničkog procesa oblikovanja budućnosti. U tom kontekstu, EPK nije samo prestižna titula, već platforma za inovacije gradova budućnosti

– gradova koje su njihovi građani su-kreirali, koje oblikuje raznolikost, a održavaju zajednička kulturna imaginacija i solidarna praksa (Tablica 5.).

Tablica 5: Pregled razvoja publike u Europskim prijestolnicama kulture 2020. – 2029. godine (pregled trendova po regijama Europe)

Geografska regija	EPK gradovi	Fokus razvoja publike
Srednja Europa	Rijeka 2020 (Hrvatska), Novi Sad 2022 (Srbija), Chemnitz 2025 (Njemačka), Trenčín 2026 (Slovačka), Budweis 2028 (Češka)	Decentralizacija, industrijska baština, participacija mladih i lokalnih zajednica, digitalna inovacija
Zapadna Europa	Galway 2020 (Irska), Bourges 2028 (Francuska)	Jezična i kulturna raznolikost, ruralna revitalizacija, građanske mreže
Južna Europa	Elefsina 2023 (Grčka), Skopje 2028 (Sjeverna Makedonija)	Preobrazba industrijskih zajednica, društvena tranzicija, religijski suživot
Istočna Europa	Temišvar 2023 (Rumunjska), Lublin 2029 (Poljska)	Post-pandemijska otpornost, multikulturalna kohezija, digitalna participacija, Istočno partnerstvo
Sjeverna Europa	Bodø 2024 (Norveška), Kiruna 2029 (Švedska), Oulu 2026 (Finska)	Arktički identitet, ekologija i tehnologija, kulturna diplomacija, prava Sámi zajednice ²
Baltičke zemlje i pogranične kandidature	Kaunas 2022 (Litva), Tartu 2024 (Estonija), Liepāja 2027 (Latvija), Nova Gorica 2025 (Slovenija)	Participativno kustovstvo ³ , transgeneracijsko učenje ⁴ , prekogranična suradnja, narativna kuriranja ⁵

Izvor: uredio autor

2 Prava autohtonog naroda Sámi (nastanjenog u Norveškoj, Švedskoj, Finskoj i Rusiji) obuhvaćaju kulturnu autonomiju, jezična prava, upravljanje prirodnim resursima te priznanje tradicionalnog znanja i identiteta. U kulturnim projektima, uključivanje Sámi perspektive često znači afirmaciju prava na narativnu reprezentaciju i participaciju.

3 Kustovstvo (engl. curatorship) u kojem zajednica sudjeluje u odlučivanju o sadržaju, interpretaciji i postavu kulturnih programa. Umjesto tradicionalnog kustosa koji samostalno oblikuje izložbe, ovdje se uključuju građani kao su-kreatori značenja i selektori sadržaja, često kroz radionice, intervjue ili fokus grupe.

4 Model učenja koji uključuje razmjenu znanja, vještina i iskustava između različitih generacija. U kontekstu kulture, to može značiti prijenos lokalne memorije, tradicionalnih praksi ili suvremenih kulturnih izraza između mladih i starijih članova zajednice.

5 Pristup kustovstvu koji koristi pričanje priča (narrative) kao sredstvo strukturiranja i prezentacije

Evolucija razvoja publike u okviru EPK programa odražava šire promjene u kulturnim politikama i urbanom upravljanju. Od spektakularnih programa ranih godina do građanskih i participativnih ekosustava u 2010-ima, program je preobrazio publiku iz pasivnih promatrača u aktivne su-kreatore i upravitelje kulturne baštine. Najuspješniji EPK gradovi oni su koji su razvoj publike integrirali u dugoročne kulturne politike, s naglaskom na raznolikost, uključenost i aktivno sudjelovanje. Kako program ulazi u četvrto desetljeće, upravo će te vrijednosti oblikovati njegovu budućnost.

6. Rasprava i zaključna razmatranja

Program Europskih prijestolnica kulture (EPK) tijekom gotovo četiri desetljeća transformirao se iz manifestacije kulturnog prestiža u platformu za promjene u kulturnoj participaciji, demokraciji i upravljanju. U središtu te transformacije nalazi se koncept razvoja publike, koji je od inicijalnog fokusiranja na broj posjetitelja prerastao u višedimenzionalni proces društvene integracije, kulturne agencije i urbanog uključivanja.

6.1. Od pasivnog gledatelja do su-kreatora

Razvoj publike više ne znači samo privlačenje većeg broja gledatelja na kulturne događaje. Umjesto toga, publika se percipira kao aktivni sudionik – kustos, narator, suorganizator i dionik kulturnih politika. Participativne metode, koje se sve češće koriste u EPK projektima (npr. u gradovima kao što su Matera, Trenčín i Lublin), pokazuju da se građani ne uključuju samo kroz prisustvo, već i kroz oblikovanje sadržaja i odlučivanje o resursima. Korištenje alata poput participativnog budžetiranja, kulturnih ambasadora i građanskih skupština, stvorilo je temelje za oblikovanje tzv. kulturnog građanstva. Time se

---

sadržaja. Umjesto tematskog ili kronološkog pristupa, ovdje je fokus na emocionalnoj, društvenoj ili identitetskoj dimenziji kroz priče pojedinaca ili zajednica koje tvore izložbeni sadržaj.

kulturna participacija proširila izvan zidova institucija i postala alat za jačanje demokratskih procesa.

Razvoj digitalne participacije u kontekstu EPK gradova (posebno nakon pandemije COVID-19) doveo je do hibridizacije kulturnih formata, personalizacije doživljaja te inkluzije skupina koje ranije nisu imale pristup kulturi. Gradovi poput Oulua i Lublina istaknuli su se korištenjem AI tehnologija i inkluzivnog digitalnog dizajna, čime su redefinirani pojmovi pristupa i participacije. Nadalje, digitalne tehnologije više nisu samo alati za distribuciju sadržaja, već su i platforme za dijalog, kreativnu kolaboraciju i međukulturnu razmjenu. Tako se otvaraju nove mogućnosti za rad s neurodivergentnim osobama, manjinama i udaljenim zajednicama.

6.2. Mladi kao kustosi budućnosti i ekološka komponenta razvoja publike

EPK programi 2020-ih godina značajno su uključivali mlade – ne samo kao korisnike kulturnih sadržaja, već kao njihove stvaratelje. Od kustoskih programa u Kaunasu, do digitalnih laboratorija u Tartu, mladi preuzimaju uloge dizajnera kulturne budućnosti. Njihovo uključivanje ne samo da osigurava održivost kulturne participacije, već i redefinira metode obrazovanja, prijenosa znanja i intergeneracijske solidarnosti.

Održivost je sve važniji aspekt razvoja publike. Inicijative gradova poput Tartua, Bodøa i Trenčina pokazuju kako se kulturna ponuda može povezati s ekološkom odgovornošću. Zelene kulturne smjernice, mjerenje CO₂ otiska, cirkularne prakse – sve više se integriraju u razvojne strategije publike. Kulturne institucije koje prepoznaju važnost ekološke pismenosti i uključe publiku u zelene transformacije stvaraju ne samo odgovornu publiku, već i partnere u očuvanju okoliša.

6.3. Hipoteze u kontekstu rezultata istraživanja

U ovom dijelu teksta vratit će se na hipoteze postavljene u uvodnom poglavlju.

H1: Strategije razvoja publike u EPK programima sve više prelaze s kvantitativnog doseg na kvalitativnu participaciju.

Prva je hipoteza prihvaćena.

Dokazano je da je EPK evoluirao od modela u kojem se razvoj publike mjerio brojkama (posjetitelji, ulaznice, prisutnost u medijima) prema modelima gdje se vrednuje intenzitet sudjelovanja, emocionalna povezanost i su-kreacija. Gradovi poput Matera, Lublin, Kaunas i Chemnitz razvijali su strategije u kojima je publika aktivno sudjelovala u stvaranju sadržaja, donošenju odluka i oblikovanju identiteta. To potvrđuje prelazak s “publike kao potrošača” na “publiku kao dionika”.

H2: Gradovi koji koriste participativne i digitalne strategije bilježe veći dugoročni angažman publike.

Druga je hipoteza također prihvaćena.

Empirijski podaci iz prijavnih knjiga i evaluacija (npr. Impacts 08, Impacts 18, García et al.) potvrđuju da participativne i digitalne strategije stvaraju jače veze između publike i kulturnih institucija. Wrocław 2016 i Aarhus 2017 uključili su tisuće volontera i građanskih aktera, što je rezultiralo trajnim porastom kulturnog angažmana. Digitalne platforme u Ouluu, Eschu i Tartuu omogućile su veću dostupnost i sudjelovanje različitih društvenih skupina, posebno u kontekstu post-pandemijske digitalne transformacije.

H3: EPK programi od 2020. nadalje sve češće uključuju razvoj publike kao alat za društvenu koheziju i teritorijalnu inkluziju.

Prihvaća se i treća hipoteza.

Meta-analiza kandidacijskih knjiga jasno pokazuje da su mnogi gradovi implementirali razvoj publike ne samo u kulturne, već i u društvene i teritorijalne politike. Rijeka 2020, Bad Ischl 2024, Liepāja 2027 i Nova Gorica–Gorizia 2025 provodili su kulturne programe u ruralnim, industrijskim i graničnim područjima, čime su ispravili prostorne i društvene nejednakosti. Ovi pristupi usklađeni su s ciljevima teritorijalne kohezije EU i promiču ideju kulture kao sredstva za građansku integraciju.

6.4. Rizici i izazovi

Unatoč napretku, razvoj publike prate i određeni izazovi, kao što su nedostatak resursa, institucionalna inertnost, instrumentalizacija participacije i digitalna isključenost. Kritike koje dolaze iz teorijskih okvira (npr. Hadley, Belfiore) upozoravaju da razvoj publike ne smije biti sredstvo za ispunjavanje političkih ili ekonomskih ciljeva, već alat za istinsko osnaživanje građana. Postoji rizik da retorika participacije zamagli stvarnu distribuciju moći. Stoga je nužno osigurati transparentne i evaluativne mehanizme koji potvrđuju da uključivanje nije samo formalno, već suštinsko.

6.5. Preporuke za razdoblje nakon 2030.

Nekoliko bitnih preporuka za gradove koji u narednom desetljeću budu pristupali kandidaturi, vezano uz angažman publike, iznijet će se u nastavku teksta:

1. Uvođenje AI-vođenih personaliziranih kulturnih itinerera – Uvođenje umjetne inteligencije (AI) u kulturne programe omogućuje razvoj personaliziranih iskustava za pojedine skupine korisnika, uzimajući u obzir njihove interese, obrasce ponašanja i prethodne interakcije. Takvi sustavi mogu predložiti specifične događaje, radionice ili digitalne sadržaje koji odgovaraju kulturnim afinitetima pojedinca. To ne samo da povećava relevantnost i angažman publike, već i potiče ponovno sudjelovanje i dugoročnu lojalnost. Grad Oulu (2026.) već je implementirao AI alate za dizajn iskustava koja su prilagođena neuro-divergentnim korisnicima i mlađim posjetiteljima. Ova strategija omogućava da se kulturna ponuda ne percipira kao jednokratna i opća, već kao dinamična, fleksibilna i inkluzivna – usmjerena prema raznolikim potrebama i identitetima publike.
2. Institucionalizacija participativnih tijela unutar kulturnih strategija – Participacija građana u razvoju i evaluaciji kulturnih politika ne bi trebala biti ad hoc ili simbolična. Potrebno

je formalizirati tijela participativnog upravljanja – poput kulturnih savjeta, konzorcija građana, savjetodavnih odbora ili participativnih budžeta – koji će imati stvaran utjecaj na oblikovanje i provedbu EPK programa i šire kulturne strategije. Grad Lublin (2029.) razvio je model višefazne evaluacije i građanskih skupština koje su sudjelovale u donošenju odluka. Ovakva institucionalizacija omogućuje transparentnost, ravnotežu moći i odgovornost, čime razvoj publike postaje stvaran alat kulturne demokracije, a ne samo operativna strategija.

3. Zelena komponenta kao obvezni element EPK prijava – S obzirom na sve izraženiju klimatsku krizu, EPK prijave bi trebale obavezno sadržavati zelene kulturne strategije koje integriraju održivost u svakodnevno djelovanje – kroz mjerenje ugljičnog otiska, korištenje recikliranih materijala, smanjenje potrošnje energije, ali i kroz tematske kulturne sadržaje koji promiču ekološku pismenost i empatiju prema okolišu. Gradovi poput Tartua (2024.) i Trenčína (2026.) razvili su zelene kulturne smjernice koje su povezivale umjetničke prakse s ekološkim izazovima lokalnih zajednica. Uključivanjem zelene dimenzije, razvoj publike postaje dio šireg eko-socijalnog odgovora – povezujući publiku, umjetnost i okoliš u zajednički održivi okvir.
4. Razvoj lokalnih laboratorija kulturne kohezije i dijaloga – Kulturne institucije i EPK programi trebali bi osnovati lokalne laboratorije, odnosno prostorne i metodološke platforme za interkulturni dijalog, razmjenu iskustava, zajedničko učenje i participativno stvaranje. Takvi laboratoriji djeluju kao “kulturna infrastruktura povjerenja”, osobito u društvima s izraženim socijalnim, etničkim ili generacijskim razdjelnicama. Grad Kaunas (2022.) implementirao je “narrativno kustostvo” gdje su različite zajednice (etničke, starosjedilačke, marginalizirane) oblikovale kulturne narative i sadržaje u sklopu EPK programa. Ovi laboratoriji omogućuju lokalnim zajednicama da prepoznaju vlastiti glas, povežu se kroz

dijalog i postanu su-kreatori kulturnog života, čime se jača društvena kohezija i međukulturna otpornost.

Ultimativno, potrebno je osigurati da razvoj publike ostane usmjeren prema jačanju zajednica, poticanju kreativnosti i izgradnji otpornog kulturnog ekosustava. Sve navedene preporuke vode prema istoj suštinskoj poruci, da razvoj publike ne smije biti reduktivan ili instrumentaliziran, nego mora postati generativni proces koji osnažuje zajednice, njeguje kreativne kapacitete građana i doprinosi dugoročno održivom kulturnom ekosustavu. Takav pristup istovremeno potiče kulturnu raznolikost i inkluziju, stvara održive modele sudjelovanja, integrira kulturu u urbani razvoj, obrazovanje i okoliš te omogućava kulturi da djeluje kao polje zajedničkog stvaranja budućnosti. U tom kontekstu, Europske prijestolnice kulture više nisu samo projekti kulturnog menadžmenta, nego postaju platforme za otporne, kreativne i solidarne zajednice Europe.

6.6. Ograničenja istraživanja

Iako ovo istraživanje pruža širok pregled strategija razvoja publike u okviru Europskih prijestolnica kulture (EPK), važno je istaknuti nekoliko ključnih metodoloških ograničenja.

Prvo, analiza se u velikoj mjeri oslanja na kandidacijske knjige (bid bookove) kao glavni izvor podataka. Iako su te knjige vrijedni dokumenti kulturne strategije, one često reflektiraju intencionalne, a ne nužno izvedene prakse. Drugim riječima, predstavljaju idealizirane planove, a ne njihove konkretne rezultate. Time postoji rizik od normativnog diskursa koji nije uvijek u skladu sa stvarnim provedbenim ishodima.

Drugo, zbog opsega obuhvaćenih gradova i raznolikosti konteksta (geografski, politički, kulturni), komparativna analiza nužno je provedena s višom razinom apstrakcije. Lokalni specifični konteksti nisu mogli biti obrađeni s istom dubinom, što može utjecati na nijansiranost tumačenja.

Treće, rad je kvalitativne naravi i ne uključuje primarno istraživanje (npr. intervjuje, ankete ili terenski rad), što ograničava mogućnost neposrednog uvida u percepcije publike ili organizatora. Također, nisu korišteni kvantitativni alati za mjerenje publike (npr. brožani pokazatelji angažmana ili longitudinalna praćenja).

Naposlijetku, iako je u analizu uključeno razdoblje od 1985. do 2029., glavni fokus stavljen je na recentne EPK gradove od 2020. nadalje. Time su povijesne dimenzije razvoja publike donekle sažete i prikazane kroz sekundarne izvore, a ne kroz primarnu arhivsku analizu.

Ipak, unatoč navedenim ograničenjima, metodološki okvir omogućava relevantne uvide u evoluciju pristupa razvoju publike u okviru EPK inicijative te može poslužiti kao temeljnica za buduća, empirijski više utemeljena istraživanja.

6.7. Zaključno promišljanje

Europske prijestolnice kulture predstavljaju ogledalo europskih kulturnih politika. Uspjeh ovog programa ovisi o sposobnosti da nadvlada binarne podjele (elita/masa, urbana/ruralna, digitalna/fizička) i da kulturu doživi kao zajednički prostor pregovora, stvaranja i solidarnosti.

Razvoj publike unutar EPK programa nije tehnički zadatak – on je političko, etičko i društveno pitanje. Njegova budućnost leži u integraciji s drugim politikama (obrazovanje, okoliš, urbanizam) i u osnaživanju građana da oblikuju kulturnu budućnost Europe – budućnost koja će biti participativna, održiva i pravedna.

Razvoj publike više nije funkcionalni dodatak kulturnim politikama, već njihov strateški temelj. Participacija, digitalna inovacija, interkulturni dijalog i održivost nisu više zasebni koncepti, već integrirane dimenzije jednog šireg kulturnog okvira. Autor je jasno pokazao da EPK gradovi koji su uspješno implementirali ovakve modele postaju laboratoriji budućnosti – gdje kultura djeluje kao sredstvo demokratske imaginacije i građanske transformacije.

Istovremeno, postoji potreba za jačanjem kapaciteta kulturnih institucija da ove promjene provedu dosljedno i dugoročno. Bez institucionalne podrške, participacija može ostati simbolična, a digitalne inovacije dostupne samo nekima. Izazovi kao što su digitalna isključenost, ograničeni resursi i politizacija kulture zahtijevaju strukturirani odgovor na svim razinama odlučivanja.

Literatura

- Algán, R. S., & Berstein, B. S. „Formación de espectadores, desarrollo de públicos y gestión de audiencias“, 1(1), 42–50, 2024. <https://doi.org/10.69746/liminal.a9>.
- Amigo, M. C., & Amigo, J. C. *El desarrollo de audiencias en España: reflexiones desde la teoría y la práctica*, 2019.
- Bad Ischl Salzkammergut. „Final Bid Book: European Capital of Culture“. *Bad Ischl 2024 ECoC Committee*, 2024. (2019). <https://www.salzkammergut-2024.at/>.
- Belfiore, E. „Art as a means of alleviating social exclusion: Does it really work?“. *International Journal of Cultural Policy*, 8(1), 91–106, 2002. <https://doi.org/10.1080/102866302900324658>.
- Belfiore, E., & Bennett, O. *The Social Impact of the Arts: An Intellectual History*. Palgrave Macmillan, 2010.
- Bodø 2024. *European Capital of Culture 2024 – Final Bid Book*. Bodø, 2019.
- Bonet, L., & Négrier, E. „The participative turn in cultural policy: Paradigms, models and methods“. *Poetics*, 66, 64–73, 2018. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.02.006>.
- Bourges 2028. *Bourges 2028 – Final Bid Book*. Bourges 2028 Team, (Unpublished manuscript), 2023.
- Brown, A., & Novak-Leonard, J. *Getting In On the Act: How Arts Groups are Creating Opportunities for Active Participation*. The James Irvine Foundation, 2011. wolfbrown.com/wp-content/uploads/Report-Getting-In-On-the-Act.pdf.
- Budweis 2028. *Budweis: European Capital of Culture 2028 – Final Bid Book*. Budweis 2028 Office, (Unpublished manuscript), 2023.
- Cerquetti, M. „More is better! Current issues and challenges for museum audience development: A literature review“. *Social Science Research Network*, 6, 30–43, 2016.
- Chemnitz 2025. *European Capital of Culture Final Bid Book*. Kulturhauptstadt Chemnitz 2025, 2020. <https://chemnitz2025.de/>.
- De Nictolis, E., & Iaione, C. „Matera as a commons: Participation in ECoC 2019“. *Journal of Urban Affairs*, 42(5), 657–674, 2020. <https://doi.org/10.1080/07352166.2020.1713422>.

- Eleusis 2023. *Eleusis 2021 Bid Book*. Municipality of Eleusis., 2016. <https://eleusis2023.eu/>.
- Esch-sur-Alzette 2022. *Esch2022 – European Capital of Culture Bid Book*. Esch2022, 2017. <https://esch2022.lu/>
- European Commission. *European Cities of Culture and Cultural Months: Study prepared for the European Commission*. European Commission, 1999.
- Evans, G. „Measure for measure: Evaluating the evidence of culture’s contribution to regeneration“. *Urban Studies*, 42(5–6), 959–983, 2005. <https://doi.org/10.1080/00420980500107102>.
- Galeati, M. „Harmonizing digital innovations with Western opera: A literature review of audience development strategies“. *IUL Research*, 5(10), 213–237, 2024. <https://doi.org/10.57568/iulresearch.v5i10.607>.
- Galway 2020. *Galway 2020 European Capital of Culture Bid Book*. Galway 2020, 2016. <https://galway2020.ie/>.
- Garcia, B. „Cultural policy and urban regeneration in Western European cities: Lessons from experience, prospects for the future“. *Local Economy*, 19(4), 312–326, 2004. <https://doi.org/10.1080/0269094042000286828>.
- Garcia, B. et al. *Creating an Impact: Liverpool’s Experience as European Capital of Culture*. University of Liverpool, 2010.
- García, B. et al. *European Capitals of Culture: Success Strategies and Long-Term Effects*. European Parliament, 2013.
- Gillard, P. „Shaping audiences online: Principles of audience development for cultural institutions“. *Media International Australia*, (94), 29–42, 2000. <https://doi.org/10.1177/1329878X0009400112>.
- Hadley, S. „Cultural democracy and the right to culture“. *International Journal of Cultural Policy*, 23(5), 581–594, 2017. <https://doi.org/10.1080/10286632.2017.1341495>.
- Hayes, D., & Slater, A. “‘Rethinking the missionary position’: The quest for sustainable audience development strategies“. *Managing Leisure*, 7(1), 1–17, 2002. <https://doi.org/10.1080/13606710110079882>.
- Impacts 08. *European Capital of Culture Research Programme: Final Report*. University of Liverpool, 2010.
- Impacts 18. *Digital Engagement and Participation in Marseille 2013*. 2020.
- Kaunas 2022. *Contemporary Capital – Final Selection Phase Bid Book*. Kaunas 2022, 2017. <https://kaunas2022.eu/>.

- Kawashima, N. „Audience development and social inclusion in Britain“. *International Journal of Cultural Policy*, 12(1), 55–72, 2006. <https://doi.org/10.1080/10286630600613309>.
- Kiruna 2029. *Kiruna European Capital of Culture Bid Book*. Kiruna 2029 Team, (Unpublished manuscript), 2023.
- Kisić, V. „Participation in cultural governance: Wrocław 2016“. *Participations Journal*, 16(1), 442–459, 2019.
- Lähdesmäki, T. „European Capital of Culture designation as an initiator of urban transformation and sustainable renewal“. *European Planning Studies*, 22(3), 537–553, 2014.
- Lähdesmäki, T. „Politics of citizen participation in EU cultural policy: A discursive critique of the European Capital of Culture“. *International Journal of Cultural Policy*, 23(1), 1–14, 2017.
- Liepāja 2027. *Liepāja 2027 European Capital of Culture Application*. Liepāja City Council, 2021. <https://liepaja2027.lv/>.
- Lublin 2029. *Lublin European Capital of Culture 2029 – Bid Book*. Lublin City Office, 2023.
- Mandel, B. *Interkulturelles audience development*. 2013. <https://doi.org/10.17877/DE290R-16449>.
- McCarthy, K. F., & Jinnett, K. J. *RAND behavioral framework for audience building in the arts*. RAND Corporation, 2024.
- Nova Gorica–Gorizia 2025. *GO! Borderless – Final Selection Bid Book*. Nova Gorica Municipality, 2025. <https://www.go2025.eu/>.
- Novi Sad 2022. *Novi Sad 2021 European Capital of Culture – Final Bid Book*. Novi Sad 2022 Foundation, 2016. <https://novisad2022.rs/>.
- O'Dell, T. *Culture Unbound: European Capital of Culture Studies*. Linköping University Press, 2010.
- Oulu 2026. *Cultural Climate Change – Final Selection Bid Book*. City of Oulu, 2021. <https://oulu2026.eu/>.
- Palmer/Rae Associates. *European Cities and Capitals of Culture: Study Prepared for the European Commission*. Directorate-General for Education and Culture, 2004.
- Rijeka 2020. *Port of Diversity – Final Bid Book*. City of Rijeka, 2016. <https://rijeka2020.eu/>.

- Salvaggio, S. A. *Performing Arts in the Age of Shifting Tastes: Implications for Cultural Management*. OSF Preprints, 2024. <https://doi.org/10.31219/osf.io/gj7c2>.
- Sassatelli, M. „Imagined Europe: The shaping of a European cultural identity through EU cultural policy“. *European Journal of Social Theory*, 5(4), 435–451, 2002. <https://doi.org/10.1177/136843102760513848>.
- Schreijer, L. L. *How to move the young audience for modern dance* (Unpublished manuscript), 2017. <https://www.dansmagazine.nl/wp-content/uploads/2018/04/Liesbeth-Schreijer-scriptie.pdf>.
- Skopje 2028. *Skopje European Capital of Culture – Final Bid Book*. Skopje2028 Team, (Unpublished manuscript), 2023.
- Tartu 2024. *Arts of Survival – Final Selection Bid Book*. Tartu 2024, 2019. <https://tartu2024.ee/>.
- Timișoara 2023. *Final Bid Book – European Capital of Culture*. Timișoara 2023, 2017. <https://timisoara2023.eu/>.
- Trenčín 2026. *Trenčín European Capital of Culture 2026 – Final Bid Book*. Trenčín 2026, 2021. <https://trencin2026.sk/>.
- Vercammen, M. C. M. „The journey from non-audiences to loyal audiences: A case study of a performing arts theatre“. In *Handbook of Cultural Management*, 244–256, 2022. <https://doi.org/10.4337/9781800371637.00026>.
- Veszprém–Balaton 2023. *Veszprém–Balaton 2023 European Capital of Culture Final Bid Book*. VEB2023, 2018. <https://veszprembalaton2023.hu/>.
- Viera, A., & Villeneuve, P. „Engaging communities with supported interpretation: A step-by-step guide to developing visitor-centered exhibitions using the SI model“. In *Innovations in Museum Practice*, 33–57, 2021. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-7426-3.CH002>.
- Walmsley, B. „Co-creating art, meaning, and value“. In *Co-creation in the Arts*, 165–198, 2019. https://doi.org/10.1007/978-3-030-26653-0_7.
- Walmsley, B. „Deep engagement: Towards a new interpretation of audience engagement for arts management“. *International Journal of Cultural Policy*, 25(4), 1–14, 2019.
- Wang, J. „Immersive futures: AI and phygital experience design in cultural institutions“. *Journal of Digital Cultural Studies*, 4(2), 89–104, 2024.
- Zhuang, L., & Zheng, M. „LAMs and the participatory turn“. In *The Participatory Museum Revisited*, 158–172, 2023. <https://doi.org/10.4324/9781003188834-15>.